

ÖMER FARUK
ÇOLAK*

KRİZ, KAPİTALİZM VE MERKEZ BANKALARI

İktisatçılar yazmaktan, siz okumaktan bıktınız; fakat ekonomik kriz sürüyor. İlgili, ilgisiz herkes soruyor. Kriz neden bitmiyor? Bu yazıda, bu sorunun yanıtı ile birlikte, kriz sürecinde yeni arayışlara giren kapitalizmin kilit kurumsal yapılarından merkez bankalarının yüklendikleri işlevi tartışacağım.

Belki tekrar olacak, ama önce kısaca krizin nedenlerini sıralayalım. Çünkü hastalığın nedenini bulursak, önce doğru teşhis, sonra hastalığı yenmek için reçete ve tedavi sürecini başlatabiliriz.

Aslında iktisatçılar, hükümet edenler, iş adamları, merkez bankaları, hatta en az bilgiye sahip olduğunu düşündüğünüz halk krizin nedenini biliyor. Ancak buna teşhis koymasına gerekenler (hükümetler), hastayı ortalıkta dolandırıp sürekli tahlil yaptırarak bu nedeni (hastalığın adını) söylemiyorlar. 2008 krizinde olan bu. Kriz uzunca bir süre ortada kaldı. Ancak 2009'un ikinci yarısından itibaren, gelişmiş ülkeler bu işi birlikte çözmeliyiz noktasına geldiler. Tabii bunu söyleyince

de, krizin nedenlerini masaya yatırdılar. İşte bize göre o nedenler (çoğunu onlar da kabul ediyor):

- Küresel kriz, küresel finansal sistemin esesidir.
- Bu eseri de, gelişmiş ülkeler ve onların yönettiği uluslararası kuruluşlar yarattı.
- Dünyada artan talebin kaynağı, küresel finansal sistemin yarattığı borçlanma araçları oldu. Bu da efektif talep kavramının içini boşalttı.
- Sonuçta ülkeler ve o ülkelerin firmaları, yurttaşları çok borçlandılar.
- Finansal sistem ve firmalar, bilançolarında hayali varlıklar yarattılar, adına da türev ürünler dediler.

Bu maliyeti başkasının üzerine yıkamayanlar, halkın üzerine yıkmak istiyorlar. Kimileri Yunanlar gibi direniyor, kimileri de bizim gibi adeta "istikrarlı ekonomi için, vatan için canım feda" diyerek yaşamaya çalışıyor.

- Varlık fiyatlarındaki düşüş, doğal olarak önce bu bilançoların da çökmesine neden oldu.

Bu yapılanma hangi ülkede daha yüksek montana sahipse, o ülkedeki krizin ateşi de, maliyeti de o kadar yüksek oldu. Örneğin, ABD'de ve AB ülkelerinin bazılarında, Japonya'da bu hacim daha yüksek olduğu için krizin maliyeti de yüksek oldu.

KRİZİN MALİYETİ KRİZİN DEVAMINA KAYNAKLIK EDİYOR

Krizin maliyetini, geniş kitleler önce işsiz kalarak ödediler. Tablo netleştikçe, krizin mali boyutu daha da belirginleşmeye başladı. ABD, bu maliyeti para basarak dünyanın üzerine yıktı. Çünkü ABD doları rezerv para. Daha açık bir ifade ile yazalım. Açtığınız dolar cinsinden her Döviz Tevdiat Hesabı (DTH), aldığınız her dolar ile ABD'deki krizin maliyetinin karşılanmasına katkıda bulunuyorsunuz.

Bu maliyeti başkasının üzerine yıkamayanlar, halkın üzerine yıkmak istiyorlar.

Kimileri Yunanlar gibi direniyor, kimileri de bizim gibi adeta "istikrarlı ekonomi için, vatan için canım feda" diyerek yaşamaya çalışıyor.

EURO ALANINDA KRİZE GİREN ÜLKELER SAVUNMASIZ

Euro alanındaki kriz derinleşirken, şimdi herkes suçlu arama gayreti içine girmiş durumda. Ege-men medya nedeni ile, Yunanistan'da suçlunun çalışanlar ve emekliler olduğuna geniş kesimler ikna edildi. Peki İrlanda, Portekiz, İspanya ve İtalya'da suçlu ya da suçlular kim?

Sıraladığımız ülkeler içinde İtalya dışındakilerin borçlanma düzeyleri, verdiğim tablo ve grafik-

ten de göreceğiniz üzere, 2007’de AB’nin kabul ettiği Borç Stoku/GSYH oranının yüzde 60 düzeyinde olması zorunluluğu/sınırı içinde idi. Yani bu ülkelerde kamu borçlanma düzeyi de yüksek değildi. Buna rağmen bu ülkeler krize girdi. Sıraladığımız ülkelerin krize girmelerindeki başlıca nedenler:

- Bu ülkelerde özel kesim borçlanma düzeylerinin yüksek olması. Yani halk ve firmalar çok borçlandı.
- Bu ülkeler Euro alanında oldukları için de bağımsız bir iktisat politikası, daha önemlisi para politikası uygulama güçleri yoktu.
- Bu ülkeler uluslararası sermaye hareketlerine karşı ekonomilerini tümü ile açmışlardı.

Ülkelerin bu yanlış tercihlerinde elbette halkın oy verip iktidara getirdiği siyasi partiler sorumlu. Fakat onları bu kötü yola kimler düşürdü?

Yanıtımız açık ve net olsun. Krizde iflas noktasına gelen bu ülkeleri kötü yola düşürenler, bugün onları kurtarma peşinde olanlar. Yani Almanya, Fransa ve uluslararası finansal kuruluşlardır.

Şimdi bu ülkeler neden krizdeki ülkeleri kurtarma derdindeler, ona bakalım:

- İlk nedeni, elbette kriz ülkelerinin tahvillerini ellerinde tutmaları. Yani Yunanistan borçlarını ödeyemez ise, Fransız ve Alman bankalarının ellerindeki tahviller çöp olacak.

- Krizdeki ülkelerin ortak özellikleri, hizmet ekonomisi ağırlıklı ülkeler olması. Bu ülkeler sanayi ürünü ithal ediyor. Sanayi ürünlerine olan talebin düşmesi, ihracatçı ülkelerin mallarını satamamaları demek.
- Bir başka neden de, büyük amaçlarla kurulan Avrupa Para Sistemi’nin çökecek olması.

Almanya ve Fransa, IMF ile birlikte bu ülkelerin borçlarını ödemeleri için faiz dışı bütçe fazlası vermelerini istiyor. Böylece borçlarını ödeyebilmelerini, en azından yeniden borçlanabilir ülke konumuna gelmelerini istiyor. Bunun için:

- Vergilerin artırılmasını,
- Ücretlerin düşürülmesini,
- Kamu harcamalarının azaltılmasını istiyorlar.

Bu isteklerinin gerçekleşmesi için Yunanistan’da başbakanın kellesinin alınmasının yeterli olmayacağını düşünerek, kendilerinin güvendiği bir adamı hükümetin başına geçirmeye karar verdiler. Yetinmediler; alınacak olan kemer sıkma önlemlerini Yunan parlamentosundan geçirdiler.

FARKLILAŞAN KAPİTALİZM

Krize yapılan bu müdahaleler, kapitalizmin ülkeler arasında farklılıklar taşıdığını bir kere daha gösterdi. Kriz, bu ayrışmanın daha da netleşmesine neden oldu. Kapitalizmin uygulama biçiminin

Krizde iflas noktasına gelen bu ülkeleri kötü yola düşürenler, bugün onları kurtarma peşinde olanlar.

deki farklılaşmalar yeni bir gelişme değil. Kapitalizm, sanayi devrimi sürecinden Fordist üretim biçimine gelinceye kadar da, farklılıkları hep içinde barındırdı. Bu süreçte, örneğin Almanya devlet kapitalizmine daha yatkın iken, (bu gün yine aynı kefedede değerlendireceğimiz) Anglo-Amerikan ekolü klasik iktisada iman etmişti ve "her arz kendi talebini yaratır" kabulünden, 1929 krizine kadar vazgeçmedi. Kapitalizmin görece olarak tekdüze hale gelmesini sağlayan da 1929 krizi oldu. Kapitalizm, bu süreçte daha müdahaleci,

daha sosyal, kamunun mal ürettiği, dolayısıyla fiyat mekanizmasının içine giren bir devlet modeli çerçevesinde piyasa mekanizmasından kısmen vazgeçen bir görünüme büründü.

1960'lardan sonra Fordist üretim ve Bretton Woods'taki, yani uluslararası para sistemindeki teklemeler, farklılaşmaları başlattı. 1973 Petrol Krizi, ardından gelen dış borç krizi, ABD ve İngiltere'yi aynı kafa ile yöneten Reagan-Thatcher ikilisinin yürüttüğü politikalar ile kapitalizmin vahşi yüzünü bir kere daha gösterdi (bu kavramı

kullanmamın nedeni geleneksel kabul görmüş olması. Bana göre kapitalizm her zaman vahşidir. Öyle de olmak zorunda. Sistemin işlemesi buna dayalı. Şimdi tartışacağımız, kimi zaman hepimizin kullandığı güler yüzlü kapitalizm, aslında *Kırmızı Başlıklı Kız* masalındaki kılık değiştirmiş kurttur).

1990'lı yılların başında zaten ayakta durmakta zorlanan Sovyetler Birliği'nin çözülmesi ile de, Anglo-Amerikan kapitalizmi gücünü iyice artırdı. Anglo-Amerikan kapitalizmi, gelişmekte olan ülkeleri de kendi şemsiyesi altına almada oldukça başarılı oldu. Bunu bazen bu ülkeleri demokrasiye geçirerek (Eski Doğu Avrupa ülkeleri gibi), bazen de darbe yapılmasını sağlayarak (Şili, Arjantin, Türkiye) becerdi.

Böylece, ortaya **Anglo-Amerikan kapitalizmi**, Avrupa'nın **sosyal devlet kapitalizmi** ve Çin'in **devlet kapitalizmi** diyebileceğimiz üç farklı kapitalizm uygulaması ortaya çıktı. Ancak ben bu ayrıma bir ekleme yapıp, ayrımı dörde çıkardım. Dördüncü kapitalizm türü de, Rusya ve Türkiye gibi ülkelerde görülen **"Ahbap Çavuş Kapitalizmi"**. Bu ayrımı yaparken, hep şu kabulden hareket etmek durumundayız: Kapitalizm sermaye birikimine dayalıdır ve bu sermayeyi hep artırmak, yani yeniden üretmek zorundadır. Zaten bunu yapamadığı zaman da, şimdi olduğu gibi krize girmekte.

Kapitalizmdeki bu farklılaşmalar, kendi arasında bir taraftan işbirliğini zorunlu kılarken, bir taraftan da aralarında çatışmaya girmelerine de neden olmakta, olmaya da devam edecek.

Hiç şüphesiz, 2008 krizi bu çatışmanın daha net görülmesini sağladı. Benim bu çatışmaya ilişkin ana bulgularım şöyle:

- Kriz öncesi Anglo-Amerikan kapitalizmi ile yarışa giren Avrupa kapitalizminin temsilcisi konumundaki AB (bir ara Euro'nun egemen rezerv para olacağını da ummuşlardı), yaşadığı borç krizi nedeni ile yarışı kaybetti.
- Çin'in sosyal hakları göz ardı eden, yüksek oranlı büyüme oranına dayalı devlet kapitalizmi krizde yönlendirici olmadı.
- Ahbap Çavuş Kapitalizmi modeli, yine bir sermaye birikimi modelidir. Ancak devlet destekli, farklı sermaye sınıfları arasında sermaye transferini yönlendirmeye dayalı olduğu için, bu krizde o da teklemeye başladı. Şu anda bu tam olarak görülmesi de, Ahbap Çavuş Kapitalizminin rekabeti göz ardı eden, şeffaf olmayan yönü, yarı demokratik siyasi rejim tercihleri nedeni ile krize gebe konumda (Rusya bu konuda iyi bir örnektir).

MERKEZ BANKALARININ DEĞİŞEN ROLÜ

Kriz sürecinde, merkez bankaları kilit roller üstlendi. 2012'ye girilmesinin hemen ardından ABD Merkez Bankası'nın (FED) 2014 yılına kadar faiz oranlarını değiştirmeyeceğini açıklaması, bu rolün önemini ortaya çıkardığı gibi, merkez bankalarının muhafazakar kimliklerinden de uzaklaştığını göstermekte.

Bu farklı politikaları yorumlamakta ideolojik bir yaklaşım içerisinde iseniz zorlanırsınız. Aslında zorlanmakta da haklısınız. Yorumunuzu doğru yapabilmek için biraz geriye gitmekte yarar var. Merkez bankalarının fiyat istikrarı konusunda muhafazakar bir tutum sergilediği kriz öncesinde, ister enflasyon hedeflemesi uygulasin isterse uygulamasın, merkez bankaları fiyat istikrarına odaklanmışlardır. Bunun için bağımsız merkez bankacılığı vazgeçilmez bir kurumsal yapılanma olarak karşımıza çıkmaktaydı. Bu modelde finansal istikrar, bağımsız kurullara ve regülasyonlara bırakılmıştı. Finansal sektörde şeffaflık, bağımsız denetim ve yüksek sermaye yeterliliği olmazsa olmaz koşullar olarak ülkelerin önüne koyuluyordu.

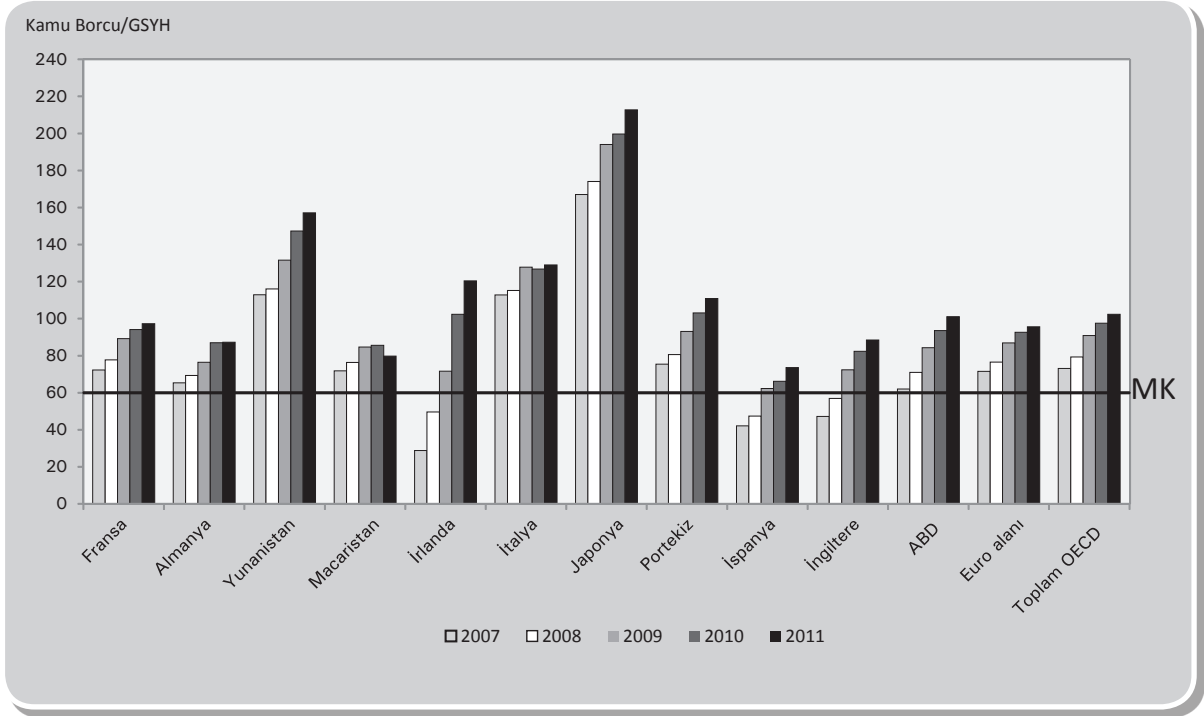
Bu kabullerin yanında finansal sermayenin de dünyada serbestçe hareket etmesi, birçok ülkede kamu, reel ve finansal sektör ile hanehalkının borçlanma oranlarını önemli ölçüde artırdı. Borçlanmanın büyüdüğü ekonomilerde varlık fiyatları da (konut, hisse senedi) arttı. Bu durum, belli bir dönem sonra balona/köpüğe neden oldu.

Sonra da balon patladı ve krize sürüklenildi.

Kriz ile birlikte merkez bankalarının rolü değişti. Muhafazakar fiyat istikrarı politikasına ek yapıldı. Finansal istikrar, merkez bankalarının temel amaçları arasına yeniden girdi. Kriz ile birlikte birçok ülkenin merkez bankası, finansal istikrarı sağlamak uğruna para arzını artırdı, bankalara ve kamuya kaynak aktardı. Bunlar yapılırken merkez bankaları arasında tam koordinasyon sağlanamadığı için kriz derinleşti, genişledi. Bu koordinasyon ancak 2011 yılının ikinci yarında sağlandı ve kısmen olumlu sonuçlar alınmaya başlandı.

Bu hengame içinde, TCMB, para politikası amaçları arasına fiyat istikrarını, hatta döviz kurunda istikrarı da kattı. Şimdi TCMB üç amacı gerçekleştirmek durumunda. TCMB, bunu yaparken faiz oranını doğrudan kullanmak yerine, faiz koridorunu kullanıyor. Basının mucize gibi gösterdiği bu uygulama aslında yeni değil (zaten iktisatta mucize de yok, olamaz).

Kriz ile birlikte merkez bankalarının rolü değişti. Muhafazakar fiyat istikrarı politikasına ek yapıldı. Finansal istikrar, merkez bankalarının temel amaçları arasına yeniden girdi.

*MK: Maastricht Kriteri

Tablo: Krizin Meşhur Ülkelerinin Kamu Borcu/GSYH Oranı

	2007	2008	2009	2010	2011
Fransa	72,3	77,8	89,2	94,1	97,3
Almanya	65,3	69,3	76,4	87,0	87,3
Yunanistan	112,9	116,1	131,6	147,3	157,1
Macaristan	71,8	76,3	84,7	85,6	79,8
İrlanda	28,8	49,6	71,6	102,4	120,4
İtalya	112,8	115,2	127,8	126,8	129,0
Japonya	167,0	174,1	194,1	199,7	212,7
Portekiz	75,4	80,6	93,1	103,1	110,8
İspanya	42,1	47,4	62,3	66,1	73,6
İngiltere	47,2	57,0	72,4	82,4	88,5
ABD	62,0	71,0	84,3	93,6	101,1
Euro alanı	71,6	76,5	86,9	92,7	95,6
Toplam OECD	73,1	79,3	90,9	97,6	102,4

TCMB, kriz öncesi ve sonrasında, AB'nin ve kimi diğer ülkelerin aksine, büyümenin finansmanının kısa vadeli sermayeye teslim olmasını izledi. 2011 yılında bunu azaltmak için bir eyleme kalktı ise de, kurlardaki artışın enflasyonu yukarıya taşıdığını görünce vazgeçti, eskiye döndü. Yani değerli TL, kısa vadeli sermaye ile finanse edilen ekonomi modelini korumaya yöneldi. Nitekim daha 2012'nin ilk ayı dolmadan, TCMB 2012 enflasyon hedefini yükseltti.

Türkiye'de Merkez Bankası'nın işi zor. Bu zorluk, TCMB'nin izlediği para politikasından bağımsız. Çünkü TCMB'nin hedeflerini (fiyat istikrarı, döviz kuru istikrarı, finansal sistemde istikrar) çoğalttığı bir ortamda, bankaya destek verecek

reformların ve yapısal dönüşümlerin yapılması zorunluluğu bulunmakta. Örneğin, cari açığın düşürülmesi tek başına TCMB'ye yüklenirse sonuç almak mümkün değil. Eğer cari açığın en önemli nedeni dış ticaret açığı ve bu açıktaki başlıca yaklaşık 49 milyar ile enerji üretimi için ara malı ve nihai mal olarak kullanılan doğal gaz ve petrol ürünleri çekiyor ise, sorunu çözmek için bu malların ithalatını azaltmak, yani ikamesini üretmek gerekiyor. Herkesin bu konuda dile getirdiği düşünceleri biz de burada yazalım: Türkiye, yenilenebilir enerji kaynaklarına hızla yönelmek zorunda. Çözüm belli iken politika üretilmiyor ise, o zaman sorgulamanın başka bir yöne kaydırılması gerekiyor. Bunu da siz yapmayı deneyin.